

Alexis de Tocqueville

Over het pauperisme

Vertaald en van een nawoord voorzien

door Ineke Mertens

Uitgeverij IJzer

Utrecht

INHOUD

EERSTE MEMORIE 7

Deel een 9

Deel twee 23

TWEEDE MEMORIE 45

Nawoord 71

DEEL EEN

De voortschrijdende ontwikkeling van het pauperisme in onze tijd en de aangewende middelen ter bestrijding ervan

Wanneer men de verschillende landen van Europa doorkruist, wordt men getroffen door een zeer ongewoon en op het oog onverklaarbaar verschijnsel.

De landen waar de toestand het erbarmelijkst lijkt, blijken in werkelijkheid de minste armen te tellen, en bij de naties die we om hun welvaart bewonderen, blijkt een deel van de bevolking genoodzaakt een beroep te doen op de giften van het andere deel om in leven te blijven.

Bezoek het Engelse platteland, en u waant zich in het paradijs van de moderne beschaving. Uitstekend onderhouden wegen, nieuwe, propere woningen, weldoorvoed vee dat in vette weiden graast, sterke en gezonde boeren, een oogverblindender rijkdom dan in welk land ter wereld ook, de eenvoudige welstand meer opgesmukt en verfijnd dan elders – uit alles spreekt zorg, welbevinden en rust. Het lijkt of de hele atmosfeer een algemene voorspoed ademt die het hart doet opspringen, waar men ook gaat: dit is de eerste indruk die de reiziger van Engeland krijgt.

Maar onderzoek nu de afzonderlijke gemeenten wat nader, bestudeer de parochieregisters – en u zult tot uw onuitsprekelijke verbazing ontdekken dat een zesde deel van de bevolking van dit bloeiende koninkrijk leeft van de liefdadigheid van de gemeenschap.

Kijkt u dan naar Spanje en vooral naar Portugal, dan krijgt u een volledig ander beeld te zien. Waar men ook gaat, treft

men een ondervoede, slecht geklede, onwetende en lompe bevolking aan, die tussen half verwilderde velden leeft in erbarmelijke onderkomens. En toch is in Portugal het aantal behoeftigen vrijwel te verwaarlozen. Volgens een schatting van de heer de Villeneuve woont er in dat land één arme op de 25 inwoners. Eerder al gaf de vooraanstaande geograaf Balbi het cijfer van één arme op de 98 inwoners.

Zetten we, in plaats van vreemde landen met elkaar te vergelijken, de verschillende regio's van één rijk tegenover elkaar, dan komen we tot eenzelfde resultaat: we zien een proportionele stijging van enerzijds het aantal mensen dat in welstand leeft, en anderzijds het aantal mensen dat afhankelijk is van publieke giften.

Volgens de berekeningen van een nauwkeurig schrijver*, wiens theorieën ik overigens lang niet alle onderschrijf, kent Frankrijk een gemiddelde van één arme op de 20 inwoners. Er is echter een enorm onderscheid tussen de verschillende regio's van het land te zien. In het departement Nord, dat zonder enige twijfel het rijkste, dichtstbevolkte en in alle opzichten meest geavanceerde is, is bijna een zesde deel van de bevolking afhankelijk van de liefdadigheidssteun. In de Creuse, het armste en minst geïndustrialiseerde van al onze departementen, vindt men slechts één behoeftige op de 58 inwoners. In deze statistiek staat de Manche aangegeven als een gebied met één arme op de 26 inwoners.

Ik denk niet dat het onmogelijk is om voor dit verschijnsel een redelijke verklaring te geven. Het hierboven aangegeven effect is een gevolg van verscheidene algemene oorzaken, waarin we ons hier wel niet uitvoerig kunnen verdiepen, maar die ten minste kunnen worden aangestipt.

* De heer Villeneuve. [Alban de Villeneuve-Bargemont, *Economie politique chrétienne*, 3 dln., Paris 1834.]

Voor een beter begrip lijkt het me nuttig kort terug te gaan naar de bron van de menselijke samenlevingen, waarna ik in vogelvlucht de verdere gang van de mensheid zal volgen tot aan onze tijd.

We zien hoe de mensen zich voor het eerst groeperen. Zij komen uit de wouden en zijn nog wilden. Zij sluiten zich bij elkaar aan, niet om samen van het leven te genieten, maar om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. Beschutting tegen weer en wind, voldoende voedsel – dat is het doel van hun inspanningen. Hun gedachten reiken niet verder dan deze materiële zaken, en wanneer zij die zonder al te veel inspanning kunnen bemachtigen, voelen zij zich tevreden met hun leven en dutten zij in in zalig nietsdoen. Ik heb tussen de barbaarse stammen van Noord-Amerika geleefd; ik beklagde hun lot, maar zij zelf vonden dit in het geheel niet wreed. In de rook van zijn hut liggend, in grove kleren, die het werk zijn van zijn handen of het product van zijn jacht, beziet de indiaan onze kunsten met deernis en beschouwt hij de verfijningen van onze beschaving als een vermoeiende en vernederende slavernij. Het enige dat hij ons benijdt, zijn onze wapens.

In dit eerste tijdperk der samenlevingen kent de mens dus nog zeer weinig verlangens; hij voelt nauwelijks andere behoeften dan die met die van de dieren overeenkomen; hij heeft in de sociale organisatie slechts het middel gevonden om daarin met minder inspanning te voorzien. Voordat hij bekend is met de landbouw, leeft hij van de jacht; wordt hij eenmaal de kunst machtig om de aarde opbrengsten te laten produceren, dan wordt hij landbouwer. Ieder oogst nu van de grond die hem is toegefallen, het voedsel voor zichzelf en zijn kinderen. Zo wordt het particuliere eigendom geschapen en daarmee zien we het meest werkzame element van de vooruitgang ontstaan.

Zodra de mensen grond bezitten, gaan zij zich vestigen. Het bewerken van de grond levert ruim voldoende op om de honger te bestrijden. Eenmaal verzekerd van hun bestaansmiddelen, gaan zij ontdekken dat er in het menselijk bestaan nog andere genoegens denkbaar zijn dan de vervulling van de eerste en dringendste levensbehoeften.

Zolang de mensen nog nomaden en jagers waren, kon er onder hen geen blijvende ongelijkheid bestaan. Het ontbrak aan uiterlijke tekenen die op een duurzame manier de superioriteit van één man en vooral van één familie over een andere persoon of familie kon bevestigen; en had er wel zo'n teken bestaan, dan had men het niet aan zijn kinderen kunnen doorgeven. Maar vanaf het moment dat het grondbezit werd erkend en de mensen de uitgestrekte wouden hadden omgezet in vruchtbare akkers en grazige weilanden, vanaf dat moment zien we individuen die veel meer grond in eigendom vergaarden dan nodig was om zich te voeden en dit bezit vervolgens doorgaven in de handen van hun nageslacht. Zo ontstaat overvloed; en met de overvloed komt de smaak voor andere genoegens dan het bevredigen van de meest elementaire lichamelijke behoeften.

In dit stadium van de ontwikkeling van de samenlevingen moeten we de oorsprong van vrijwel alle aristocratieën plaatsen.

Terwijl enkele mensen al de kunst beheersen om met de rijkdom en de macht ook vrijwel alle intellectuele en materiële genoegens die het leven biedt, in de handen van een kleine minderheid te concentreren, blijft voor de half-primitieve massa nog verborgen hoe de welstand en de vrijheid over allen te verspreiden zijn. In dit tijdperk van de geschiedenis van de menselijke soort hebben de mensen de primitieve en trotse deugden die in de wouden waren ontstaan, reeds achter zich gelaten; zij hebben de voordelen

van de barbarij al verloren, maar nog niet verworven wat de beschaving te bieden heeft. Zij zijn aan het bewerken van de grond als hun enige bestaansmiddel gekluisterd en weten niet hoe zij de vruchten van hun arbeid moeten verdedigen. Tussen de ongetemde onafhankelijkheid die zij niet meer kunnen genieten, en de burgerlijke en politieke vrijheid die zij nog niet kunnen begrijpen, zijn zij onherroepelijk overgeleverd aan het geweld en de list, en lijken zij bereid zich aan elke vorm van tirannie te onderwerpen, zolang men hen maar laat leven, of liever vegeteren in de nabijheid van hun akkers.

Dit is het punt waarop het grondbezit buitensporig wordt gebundeld en de macht zich in de handen van enkelen concentreert. De oorlog vormt geen bedreiging voor de politieke staat der volkeren, zoals tegenwoordig, maar voor het individuele eigendom van elke burger. De ongelijkheid bereikt in de wereld haar uiterste grenzen, en we zien de veroveringsdrang, de vader en moeder van alle duurzame aristocratieën, zich verspreiden.

De barbaren die aan het einde van de vierde eeuw het Romeinse Rijk binnenvielen, waren wilden die het nut van grondbezit hadden ontdekt en zich alle voordelen daarvan wilden toe-eigenen. Het grootste deel van de Romeinse provincies die zij aanvielen, werd bevolkt door mensen die zich reeds lang op de landbouw hadden toegelegd en door de vreedzame arbeid op hun akkers hun ruwe zeden waren kwijtgeraakt, maar bij wie de beschaving nog niet zo ver gevorderd was dat zij in staat waren zich tegen de primitieve onstuimigheid van hun vijanden te verweren. Door hun overwinning kregen de barbaren niet alleen het bestuur in handen, maar ook het bezit van de derde stand. De bewerker van de grond werd van eigenaar tot pachter. De ongelijkheid werd in de wet opgenomen: het feit werd